

Keuzeonderwerpen – tijdig de juiste beslissing

In het nieuwe examenprogramma 'bedrijfseconomie, ondernemerschap en financiële zelfredzaamheid' is een domein H keuzeonderwerpen toegevoegd. Dit onderdeel van het programma hoort bij het schoolexamen. Bij havo is hier twintig uur voor gereserveerd, bij vwo veertig uur. In dit artikel licht ik het domein H verder toe. Het biedt namelijk zowel mogelijkheden voor verrijking, als voor het anders en vooral meer integratief benaderen van de diverse domeinen. En dit biedt weer perspectief voor concentrisch leren. In dit artikel pleit ik ervoor dat vaksecties nu al over de invulling van het domein nadenken, zodat dit bij invoering van het nieuwe examenprogramma in het schooljaar 2018, optimaal kan worden ingezet. Daarbij kunnen de voorbeeldmatige uitwerkingen op de website *Handreiking schoolexamen bedrijfseconomie havo/vwo* als inspiratie dienen.

Marc den Elzen*

Domein H – Keuzeonderwerpen

De bepaling van het keuzeonderwerp vloeit voort uit de wens van de vaksectie en de school. Professor Arnoud Boot geeft in het rapport van de vakvernieuwingscommissie een lijst van mogelijke onderwerpen. In deze lijst staan traditionele onderwerpen, zoals 'elementen van boekhouden', maar ook 'nieuwe' ontwikkelingen op het gebied van financiering, zoals 'crowdfunding'. De lijst is niet uitputtend: het staat de school vrij om zelf een keuzeonderwerp te bedenken. Omdat domein H tot het schoolexamen behoort, is er naast (de invulling van) het onderwerp een tweede keuzemogelijkheid: de school is ook vrij in de keuze van de toetsvorm. Als alternatief voor een klassieke, schriftelijke toets kan bijvoorbeeld gekozen worden voor een adviesrapport of een videopresentatie. Bovendien hoeven het onderwerp en de toetsvorm niet voor alle leerlingen identiek te zijn. De leerling kan volledig vrij worden gelaten in zijn keuze of de keuze krijgen uit een voorgeselecteerde set van onderwerpen en toetsvormen. Het spreekt voor zich dat dit (eenmalig) tijd en organisatie vergt.

Verbinding domeinen

Het keuzeonderwerp biedt de mogelijkheid om leerdoelen uit de diverse domeinen te combineren. Ik zal een voorbeeld geven. Eén van de keuzeonderwerpen uit het rapport van de commissie Boot is ondernemen. Dit is typisch een onderwerp waarvoor al veel onderwijsmateriaal (inclusief games) ontwikkeld is. Dit materiaal is natuurlijk nog steeds bruikbaar, maar kan ook worden uitgebreid. Het onderwerp 'duurzaam ondernemen' is binnen dit onderwerp een nadere specificering en nodigt uit tot het leggen van nieuwe verbanden. Duurzaam ondernemen zou immers ook gecombineerd kunnen worden met elementen van verslaglegging op het vlak van duurzaamheid. Duurzaam ondernemen als

module kan worden verbreed met een module duurzame verslaglegging – maar beide onderwerpen kunnen ook apart aan de orde komen.

Idee 1: Ontwikkel een module duurzaam ondernemen, inclusief een module duurzame verslaglegging. Hiermee komen het domein G (externe verslaglegging) en subdomein B 2 (oprichting van een eenmanszaak) aan bod. Voor het vwo-examen kan het onderdeel niet-financiële informatie uit domein F in de module worden verwerken.

Kennisintegratie via vakoverstijgende projecten

Keuzeonderwerpen bieden de mogelijkheid om kennis uit verschillende vakken te integreren in vakoverstijgende projecten. Ook hiervan zal ik een voorbeeld geven. Omdat 'duurzaam ondernemen' gezien de klimaatproblematiek regel gaat worden, kan de school ook kiezen voor een verdergaande variant, zoals *bio-based economy* of, in geval van een binnen de productieketen meer integratieve variant, circulair ondernemen. Hiermee worden verbanden gelegd met andere vakken. Denk hierbij aan aardrijkskunde, biologie of natuurkunde. De leerling kan zelf deze natuurkundige kennis toepassen of hij kan juist in gesprek met leerlingen met een andere vakachtergrond achterhalen hoe het verband zit. Een voorbeeld is een leerling die zijn ondernemingsidee concreet 'toetst' door met bijvoorbeeld een bioloog of leerling biologie in gesprek te gaan. Door deze inrichting van het keuzeonderwerp ontstaat zo (tijdelijk) een andere schooldynamiek. In dit geval zou je je kunnen voorstellen dat leerlingen een facultatieve biologische krijgen om het ecologische aspect van *bio-based economy* te doorgronden. Maar ook met aardrijkskunde zijn via circulaire economie de verbanden goed te leggen: hoe organiseer je (regionaal) de keten om de waardenonttrekking aan de omgeving te minimaliseren en eventueel om te buigen in een positieve waardentoevoeging.

Idee 2: Ontwerp een module *bio based economy* of/en circulair ondernemen en zoek verbinding met natuur en techniek, aardrijkskunde en eventueel algemene economie. Dit laat zich goed combineren met een bedrijfsbezoek. In de digitale handreiking is een voorbeeld van een dergelijk bezoek uitgewerkt.

Kennisintegratie via levensbeschouwelijke elementen

Ook een onderdeel bedrijfsethiek of 'levensbeschouwing en bedrijfsvoering' behoort tot de mogelijkheden. Aan bedrijfsethiek kan als afzonderlijk keuzeonderwerp aandacht worden besteed of er kan worden gevraagd of een gekozen onderneming een levensbeschouwelijke grondslag kent. Ook interessant is de vraag hoe de bedrijfsvoering van de gekozen onderneming (vanuit missie en visie) verschilt van een bedrijfsvoering in een van oudsher meer lineair gerichte economie. Zo kan tevens de verbinding met het vak geschiedenis worden gezocht (of economie in een breed historisch perspectief worden geplaatst). Vooral dat laatste biedt mogelijkheden om bijvoorbeeld tot een 'economische beschouwing' te komen. Hoe gaan we als economie van een take-make-waste-benadering over naar een circulair georganiseerde bedrijfsvoering? Welke innerlijke (bedrijfs-) overtuigingen zitten daarachter? Een dergelijke benadering maakt het vak echt algemeen vormend (en dat was en is de bedoeling van de vernieuwing!).

Idee 3: Ontwerp een schrijfpodricht die bedrijfseconomie en filosofie/ethiek/levensbeschouwing met elkaar verbindt.

Individuele inrichting

Een andere optie in domein H is dat leerlingen binnen een groter project individueel verschillende zaken uitzoeken en dit aan de andere leerlingen presenteren. Dit doet recht aan individuele verschillen tussen leerlingen. Door voor deze invulling van het onderwerp ondernemen (of beter: domein B4, perspectief op de onderneming) te kiezen, komt ook een ander element aan de orde: verbinding zoeken met de lokale externe omgeving. Een uitwerking kan zijn: 'In onze gemeente bevindt zich bedrijf X dat jarenlang behoorlijk negatief in het nieuws was vanwege vervuiling. De laatste jaren is dat niet meer zo. Waardoor is deze verandering veroorzaakt en hoe zien we dat terug binnen het bedrijf?' Andere leerlingen kunnen juist weer een ander onderwerp bij de hoorns vatten, zoals: waarom vestigt een bepaald type bedrijven zich juist op ons lokale industrieterrein? Of: hoe verandert het werk van financieel specialisten door de robotisering? En hoe dat van de marketeer? Dergelijke onderzoeken (bij

voorkeur met presentaties in de klas) zijn mogelijk een opmaat voor een gedegen profielwerkstuk.

Idee 4: Ontwerp een kaderopdracht waarbij leerlingen de ruimte hebben om zelf een deelonderwerp te bepalen.

Inspirerende voorbeelden

Voor het schoolexamen van het vak Bedrijfseconomie lanceerde SLO in februari 2017 de website *Handreiking schoolexamen bedrijfseconomie havo/vwo*. Een groep docenten heeft zich in de keuzeonderwerpen verdiept en ter inspiratie voorbeelden op hoofdlijnen uitgewerkt. In de uitwerkingen komt domein A (vaardigheden) nadrukkelijk aan bod. In de handreiking is een keuzemodule over alternatieve financiering uitgewerkt: *Duurzaam investeren vanuit de buurt en slim financieren (via crowdfunding)*. Een tweede voorbeeld sluit aan bij 'robotisering': *Fiscale en vennootschappelijke winst - werk voor de accountant, de fiscalist of voor een fiscale rekenrobot?* Een derde voorbeeldmodule gaat over 'de duurzame effecten van duurzaam beleggen'. Zoals gezegd: deze modules zijn halffabricaten. Als je zelf een mooie keuzemodule ontwikkelt en deze met het veld wilt delen, schroom dan niet om contact op te nemen met SLO!

Wil je nu al met de gesuggereerde voorbeelden aan de slag? Prima! Meer informatie: SLO, Marc den Elzen, m.denelzen@slo.nl <http://handreikingschoolexamen.slo.nl/bedrijfseconomie-hv>

*met dank aan Marjolein van Heezik

Suggesties voor domein H: Keuzeonderwerpen

Als mogelijke keuzeonderwerpen stelt de vakvernieuwingscommissie voor:

- maatschappelijk verantwoord ondernemen,
- ondernemerschap
- eCommerce
- alternatieve vormen van financiering zoals crowdfunding
- beleggingsanalyse
- managementgames
- elementen van boekhouden
- bedrijfseconomische redenen outsourcing/offshoring

i • nternationalisering (bijvoorbeeld:

- de betekenis van de liberalisering van de wereldeconomie voor individuele bedrijven
- gevolgen van internationalisering voor productie-, arbeids- en vermogensstromen)